

Actes de les
**V Jornades
d'Estudis
Locals de Felanitx**

7 i 8 de febrer de 2020
Saló d'Actes de la Casa de Cultura de Felanitx

Coordinació i edició
Miquel Àngel Vicens i Siquier

Consulta *on line*
www.amicsclosos.cat/5jornades

EDICIONS AMICS DELS CLOSOS

Dipòsit Legal
PM 971-2020

Imprès en **Edicions Talaiots**, novembre 2020

El llibre que teniu a les mans és el fruit de l'esforç i la dedicació que els autors han plasmat en el seu treball. A tots ells i a aquelles persones i institucions que han contribuït a la realització i l'edició de les actes de les V Jornades d'Estudis Locals de Felanitx, moltes gràcies.

Enguany (el 2020) serà recordat per l'impacte de la pandèmia de la Covid19, poc ens pensàvem quan organitzarem la cinquena edició de les Jornades d'Estudis Locals, de manera conjunta entre el Centre Cultural - Ajuntament de Felanitx i l'associació d'Amics dels Closos de Can Gaià, tot el que ens ha succeït. Els seus efectes també s'han fet notar a algunes de les propostes que es presentaren dins les V Jornades a principis de febrer, impedit que es poguessin encarar o acabar de la forma prevista o fins hi tot havent de renunciar a presentar-les, finalment. Així mateix, en alguns dels treballs els manca una adequada revisió final dels autors. Si s'observen errades, imprecisions o incongruències en demanem per endavant disculpes.

Els Amics dels Closos hem hagut de cancel·lar o repensar les nostres activitats, de fet ha sigut un any amb poques activitats, i les que hem pogut realitzar a partir del març han estat en format reduït i amb suport de les xarxes social. De tota manera el nostre compromís a favor del coneixement, tant en l'àmbit local com en el més general o especialitzat, no ha defallit. Aquest llibre és un clar exemple, així com la col·laboració en la *Reunió Científica d'Arqueomalacologia de la Península Ibèrica* celebrada a Ciutat el mes de novembre del 2019 i que les seves actes s'estan enllestint per publicar-les, si tot va bé, a principis del 2021. Així mateix, ben prest començarem a preparar la realització de les VI Jornades d'Estudis Locals per a principis del 2023, des de aquí volem fer una crida a la seva participació. En cada edició descobrim nous aspectes de la nostra història i de la nostra societat, que ens encoratgen a seguir treballant per a la seva difusió.

Miquel Àngel Vicens i Siquier

President de l'Associació dels Amics dels Closos de Can Gaià

El mes de febrer de 2020 es varen celebrar les V Jornades d'Estudis Locals a Felanitx. Unes jornades que normalment se duen a terme cada 3 anys al nostre municipi i que organitzen de forma conjunta els Amics dels Closos de Can Gaià i el Centre Cultural de Felanitx. Varen tenir sort, un mes més tard ens confinaven per mor de la covid-19, la pandèmia del segle XXI, haurien d'haver esperat però no va ser així.

Va ser un cap de setmana on es dugueren a terme diferents xerrades, un recorregut per la història en diferents àmbits i que s'han succeït o tenen relació amb el nostre municipi. Els Amics dels closos fan una gran feina i donen l'oportunitat de mostrar el que fan al seu dia a dia a tota la gent que dediquen el seu temps bé sigui d'investigació, educació, cultura, art, història o tradicions. Els anim a que continuïn amb aquesta tasca perquè enriqueixen la ciutadania amb la seva saviesa i visió.

Jaume Monserrat Vaquer
Batle de Felanitx

EL PAPER DEL PAPER PINTAT EN ELS INTERIORS DE LES CASES FELANITXERES

Magdalena Bennàsar Binimelis - Josep M. Pomar Reynés

BENNÀSAR, M. & POMAR, J.M. (2020). El paper del paper pintat en els interiors de les cases felanitxeres. *V Jornades d'Estudis Locals de Felanitx*: 63-78

INTRODUCCIÓ

El paper pintat ha estat un patrimoni artístic gairebé perdut, en molts casos tuda i permanentment amenaçat, sobre el que no ha existit una consciència del seu valor, i amb grans dificultats per assegurar la seva conservació.

El paper pintat com a element artístic i historiogràfic, o com a expressió artesanal, equiparable a altres arts o components de la decoració, ha jugat un paper molt secundari com a objecte d'estudi i recerca, fins gairebé les darreres dècades del segle XX. Amb més precocitat havia ocupat discrets espais a les exposicions universals de finals del segle XIX, que es seguiran celebrant en es. s. XX, amb la participació dels principals fabricants europeus que hi presenten les seves novetats tecnològiques i propostes artístiques i que competeixen entre ells per mostrar els millors dissenys. La implicació en el disseny de reconeguts artistes, com ara William Morris, va anar donant entrada del paper pintat a alguns museus dels que el Victoria & Albert Museum a Londres n'és un bon exemple.

Però poc a poc a molts països europeus i als Estats Units d'Amèrica, amb més força d'ençà de la dècada dels seixanta, s'esmercen grans esforços a conservar aquest patrimoni, al seu estudi sistemàtic, fins a la restauració de petits trossets de paper pintat, que permeten desxifrar moltes claus dels gustos i dels ambients socials de temps antics.

Al Regne Unit, de manera més capdavantera, a França o a Alemanya hi ha gran activitat entorn al paper pintat fomentada en uns casos des de societats com la Wallpaper History

Society, amb seu a Londres o bé des de museus d'arts decoratives o monogràfics com ara el Musée du Papier Peint a Rixheim, França. Aquest dinamisme ha impulsat el camp de la recerca i la difusió per mitjà de publicacions periòdiques, treballs universitaris i activitats de foment de la conservació, l'estudi i la divulgació. Les pròpies xarxes socials, són avui en dia un exponent del vigor i l'empenta, que permet compartir la inquietud per aquest camp i facilita l'intercanvi i la descoberta de petits tresors poc coneguts.

En el nostre entorn també ha estat molt limitat l'interès pel paper pintat, amb algunes excepcions: la tesi de Maria Teresa Canals (1999), dirigida per Isidre Vallès i el seu llibre *Els papers pintats i les arts decoratives* (2003), la publicació, més recent, sobre la Real Fábrica de Papel Pintado de Madrid (2015) de Isadora Rose-de Viejo i alguns articles de Rossend Casanova (2014; Canals & Casanova, 2010) i de Rocío de Pablo Alba (2019).

Pel que fa a Mallorca, el Museu de Mallorca disposa, des de l'any 2003, d'una excel·lent col·lecció de prop de 5.000 exemplars de papers pintats, provinents de la donació de la Casa Pomar Flores de Palma i el Museu d'Història de Manacor en té un conjunt que cada dia se fa més gran amb la recuperació i adquisició de noves mostres.

No és habitual fer activitats sobre aquesta matèria. Precisament en aquestes V Jornades d'Estudis Locals de Felanitx és, que sapiguem, la quarta que vegada que a Mallorca es fa una xerrada pública sobre papers pintats; després de *La peça del mes* de febrer al Museu de Mallorca l'any 2008, del cicle *Eix de xerrades patrimonials* al Casal Solleric el setembre de 2018, que va contemplar un microcomissariat i una conferència amb el tema "El paper pintat a Mallorca. Un element decoratiu oblidat", publicat posteriorment, i la xerrada al Museu d'Història de Manacor dins el cicle *La peça del mes*.

Aquesta manca d'atenció ha fet que no s'hagi prioritzat la seva conservació en la remodelació i restauració de casals i que, al no existir cap criteri sobre el seu salvament, s'hagi anat perdent gairebé de forma completa aquest patrimoni.

Són diverses les raons socials que expliquen aquesta desatenció i que el paper pintat hagi estat considerat un producte secundari de poc valor:

- Perquè ens ha estat molt familiar i proper. Molts recordam alguna estància de ca nostra o de cases de coneguts empaperades.
- La seva fabricació en sèrie que, juntament amb el seu caràcter quotidià fa que no es consideri la part més artística del paper.
- És un producte de consum subjecte a les modes del moment, el que facilita que es canviïn adesiara els empaperats i que el paper que es substitueix es consideri vell i es llanci.
- La pròpia reacció a la massificació i vulgarització dels anys setanta i vuitanta, que l'exclou dels gustos actuals i no li atorga valor.

Hi ha a més altres motius d'índole acadèmic com:

- La jerarquia que sempre ha estat present en els llenguatges artístics menyspreant alguns d'ells per sobre d'altres, i que sortosament ara està canviant molt.

- La ignorància i infravaloració històrica del paper pintat, en part deguda a l'escassa bibliografia existent.
- L'exclusió dels programes d'estudis vinculada a la manca d'investigadors i de professionals. Actualment comença a formar part de les activitats educatives dels museus i institucions que disposen de paper pintat en les seves col·leccions.

I també, assumptes de caire museogràfic i museològic:

- Per la seva naturalesa el paper pintat és un material delicat i fràgil, difícil d'arrencar de les parets i de transportar a altres murs o suports per ser exposat.
- La seva conservació i restauració, tant en àmbits privats com públics: cases, institucions, museus, etc., implica disposar de personal especialitzat, tot junt, tècnica i mà d'obra, suposa una despesa elevada.

BREU CONTEXT HISTÒRIC

L'origen remot del paper pintat per decorar les parets es situa a la Xina, cap a 200 anys AC, on es dibuixaven motius decoratius sobre paper d'arròs, un fet del que, posteriorment, Marco Polo dona notícia. Comença a arribar a Europa a finals del segle XVI com un producte de luxe introduït bàsicament a França i Anglaterra, per mitjà de la Companyia de les Índies Orientals. Ambdós països mostren interès per conèixer les tècniques de producció del nou article que arriba i rivalitzen en la seva producció.

En un principi la funció del paper pintat no era la de revestir completament les parets, en tot cas petites àrees molt determinades, de fet, com en el cas francès, l'anomenat *papier dominoté* se va usar primer per a foliar petites superfícies de l'interior de cofres, caixes, paravents i demés mobiliari, com a guardes de llibres i llibretes, etc., d'aquí que aquests papers pintats fossin peces rectangulars de reduïdes dimensions, presentaven motius senzills: geomètrics, petites flors, ratllats, escacs, que denominen *dominos*. Els responsables de la seva fabricació, els *dominotiers* el fan extensiu a imitacions com el marbre o la fusta dels enteixinats, però, sobretot, el paper pintat aconsegueix la màxima vistositat en l'empaperat que imita els entapissats i les teles degut la gran àrea que ocupa. El paper pintat assoleix l'excel·lència artística amb el panoràmic que fa que tota l'estància esdevingui un quadre únic al reproduir un relat o un paisatge. De papers panoràmics no en tenim constància a Felanitx.

El seu origen i la repercussió que va tenir la importació de papers pintats francesos arreu del món podria ser sa causa de la pervivència del terme "paper pintat," com a resultat de traduir popularment *papier peint* provinent de *des papiers de Chine peints à la main* un terme que ha arrelat en tots els idiomes malgrat que a occident aquest gènere sempre han estat estampat o imprès, mai pintat.

La seva ràpida popularització, té a veure amb els avenços tecnològics que, amb la producció massiva, permeten el seu abaratiment. Això fa que el paper pintat sigui present gairebé de forma general, a la decoració de les cases de les classes altes i mitjanes europees. És un producte que des del principi l'accepta molt bé tota casta de públic, amb la intenció de crear ambients distingits i elegants.

L'evolució del paper pintat passa per l'elaboració artesanal, primer en fulls que s'han d'imprimir un a un amb planxes de fusta mullades de pintura, després en paper continu i, finalment, a partir de 1830, gràcies a la maquinària industrial, i a la mecanització sistemàtica, se fabriquen milers de rotlles diaris que arriben a combinar fins a vint i quatre colors.

Quan als motius decoratius han seguit les diferents tendències decoratives i de la moda, mostrant un gran ventall tant en qualitats com en iconografies. Els estils, però, es revisiten, un estil no es correspon plenament amb una època, existint sempre un component eclèctic i una pervivència dels "neos" amb el retorn del orientalisme, el classicisme, el rococó, que conviuen amb l'art *nouveau* o el *decó*, quan correspon.

EL PAPER PINTAT A MALLORCA

No disposam encara de cap estudi complet sobre la història del paper pintat a Mallorca ni coneixem els detalls sobre la seva introducció, però no és aventurat pensar que, a imitació del que s'anava estilitant a la Península a finals del segle XVIII i més amb la creació a Madrid el 1786 de la Real Fábrica de Papel Pintado, per part d'empresaris francesos, el paper ja fos present a les parets de les cases de bona posició, fins i tot abans del segle XIX.

Però és en el moment que la fabricació es mecanitza i que sorgeixen també altres fàbriques a Barcelona, a Vitòria, a Màlaga, Alacant..., els productes de les quals, conviuen amb forts contingents d'importació, quan ja es reconeix una important activitat comercial paperera a Mallorca. A mitjans del segle XIX el paper pintat es ven a llibreries i a impremtes i són freqüents els anuncis de premsa que fan pública la presència de representants de fàbriques amb els seus mostraris. Sorgeixen poc després els magatzems exclusius de paper pintat i els propis pintors decoradors que importen directament papers estrangers, per oferir als seus clients, ja que són els preferits del públic per la seva qualitat.

Permet fer-se una idea del vigor comercial que suposava el paper pintat a finals del segle XIX el fet que un d'aquests pintors del que tenim documentació, Gaietà Pomar Miró, en el període 1870-1890 importàs directament papers pintats de les principals fàbriques de paper pintat de capitals europees coma ara, Londres, Manchester, Glasgow, Darwen, Hamburg, Bammental, París, Lió, Marsella, Brussel·les... a més de diverses fàbriques existents a Madrid i Barcelona. Amb posterioritat, un registre del seu nebot, Josep Pomar, que va heretar el negoci d'importació i venda, indica que l'any 1904 va adquirir més de 9.500 rotlles de paper per a la venda, amb un preu unitari que anaven des dels 24 cèntims als 4,50 el rotlle, el que indica una gran variabilitat de qualitats i de capacitats adquisitives dels clients finals.

Probablement el comerç de paper pintat es centralitzava a Palma, però per mitjà dels pintors es garantia la seva distribució als pobles més importants. Cal pensar que a finals del segle XIX i primeres dècades del segle XX la immensa totalitat de les cases de classe mitjana i alta de Palma estaven empaperades i les cases de senyors dels pobles també. Posteriorment creix la popularització del paper de forma progressiva, amb màxims als anys setanta del segle XX, iniciant-se la seva decadència a mitjans dels anys vuitanta.

ELS PAPERS PINTATS A FELANITX

Els empaperadors

Comencem per dir que es tracta d'un tema inèdit fins ara i que en conseqüència aquesta comunicació és fruit d'una exploració inicial sobre la que haurem de retornar. Aquest vol ser un primer testimoniatge que palesa que Felanitx no va ser aliè als usos decoratius de cada moment i que les modes europees també arribaven a la Vila. Probablement a la mateixa velocitat i ritme que creixien i declinaven a altres indrets.

Parlem en primer lloc dels pintors decoradors ja que molt probablement, en el nostre cas, eren el vehicle intermediari entre el comerciant o magatzemista de la capital i el propietari de la casa o l'espai que s'havia d'empaperar al poble.

A la segona part del segle XIX i primera del segle XX el pintor de parets, era molt diferent del que posteriorment hem conegut i fins i tot menystingut amb l'apel·latiu de "*brotxa grossa*", per diferenciar-lo del pintor de quadres, de l'artista. Però en aquells moments fruïa d'un prestigi que també va anar minvant. Hem sentit a dir, i no precisament d'èpoques molt llunyanes, que dels mestres d'ofici que treballaven quan es bastia o vestia una casa, el ferrer, el fuster, el llanterner..., l'únic que gaudia del privilegi de dinar a taula amb els senyors, era precisament el pintor.

El pintor era, per tant, considerat un ofici artesà amb funcions de decorador que sovint coincidia amb un component d'artista plàstic. El pintor feia i mesclava els colors, dissenyava i proposava la composició més adient per a cada estança de la casa i en molts casos hi afegia detalls decoratius de la seva creació o que havia vist a les revistes decoratives clàssiques que tant circulaven.

A la Mallorca d'aquell temps tenim algun exemple d'aquest prototip de professional. És el cas de la saga dels Llorens, Vicenç i Pere, pintors, escenògrafs, decoradors del carrer de Sant Miquel de Palma que ja el 1859 s'anuncien fent saber que disposen de mostraris de paper pintat de les millors fàbriques d'Europa. I és també la posició del pintor Bartomeu Canals que ja entrat el segle XX manté la doble faceta d'artista i de pintor empaperador.

Queda per recercar aquestes figures a Felanitx però tenim testimonis de la tasca com a empaperadors d'algun d'ells, en particular de tres, del principis del segle XX i del temps de la Guerra Civil:

Figura 1: Anunci de Lluís Puntis a El Felanitxer dels anys trenta.

Lluís Puntis, d'una família de pintors-decoradors entre els que també hi trobam algun artista com el conegut pintor i gravador Carles Puntis Nebot. S'anuncia a *El Felanitxer* fent notar que disposa dels mostraris per triar papers (figura 1). D'ell també disposam de les anotacions als llibres de comandes de la Casa Pomar Flores de l'any 1915 (figura 2). Tenia taller als carrers Fermin Galán, num.5, i al carrer Pi i Maragall, número 1, (noms dels carrers en temps de la Segona República), actuals carrers de s'Aigo i carrer de la Mar, respectivament.

Puntis		Haber	
Agosto 3	Por 5 rollos tela	2 -	250
" 6	1 2 tiras	2 -	1 -
	5 "	2 -	250
	7 rollos	2 -	250
	5 tiras	2 -	250
	10 rollos	2 -	5 - 1 - 2 - 50
	8 tiras	2 -	4 - 5 - 2 - 250
	14 rollos rectos	1 -	250

Figura 2: Llibre de comandes de paper pintat. Any 1915. Arxiu Pomar Flores.

Guillem Bennasar Funió, que d'igual manera es dona a conèixer a *El Felanitxer*, tant en la vesant decoradora com pintora i empaperadora i del que també es conserven testimonis de la seva relació amb la Casa Pomar Flores. En aquest cas una nota que ens permet veure l'habitual intercanvi de mostres a les correspondències en un i altre sentit, i la confiança entre venedor i empaperador a l'hora d'acabar de triar els papers, que diu: "*Sr Pomar: mandemé 3 rollos papel y 3 tiras cenefas como las adjuntas muestras; caso de no tener de iguales, de las que sean más parecido*" (figura 3). A una carta que li adreça el venedor l'any 1928 és aquest qui li envia mostra d'un paper per a sòtils "*un techo en brillante buena clase muy económico, pués es fabricación especial para mí y del mismo se estan decorando los techos del Teatro Principal.*"

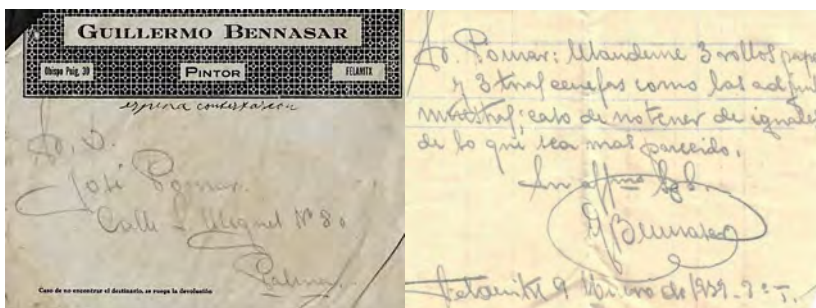

Figura 3: Sobre i carta de Guillem Bennasar adreçada a la Casa Pomar Flores. Arxiu Pomar Flores.

Per la publicitat a *El Felanitxer* sabem que tenia taller obert al carrer Obispo Puig (frente 4 esquinas).

Joan Rosselló. Conservam anotacions sobre les seves comandes de devers 1915 així com còpies de les cartes que li feien arribar els seus proveïdors de la Casa Pomar Flores. En una de l'any 1925 podem destacar alguns detalls interessants, més enllà que indica l'existència d'una relació comercial i d'amistat. D'una banda l'al·lusió als papers anglesos, que eren els grans referents del moment i per l'altre la cura per combinar diversos models de paper, un interès que comparteixen les dues parts (figura 4).

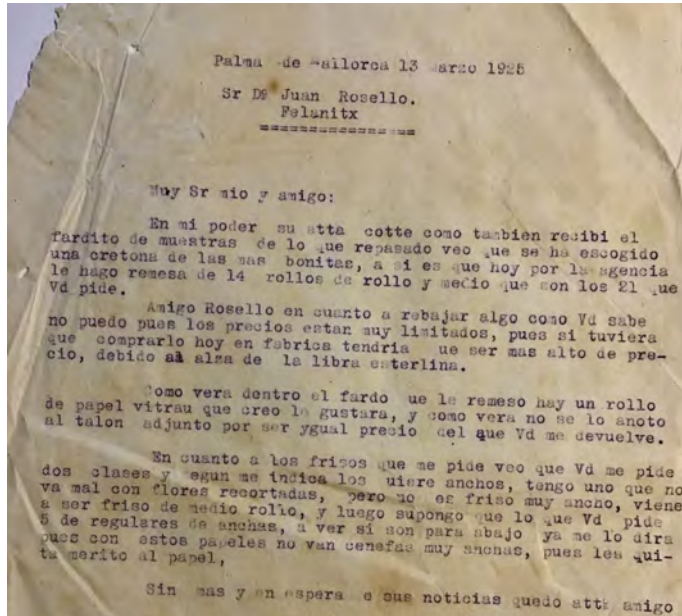

Figura 4: Còpia d'una carta enviada per Josep Pomar Flores a Joan Rosselló. Arxiu Pomar Flores.

ELS PAPERS CONSERVATS A FELANITX I LA SEVA LOCALITZACIÓ.

A Felanitx hem localitzat paper pintat conservat en el lloc original, com a revestiment mural, també a manera de folre d'interiors de mobiliari, calaixos, canteranos...i a les fornícules d'alguns retaules de l'església parroquial i del convent. A més, tenim testimonis gràfics de decoracions en paper pintat avui perdudes.

Pel que fa als papers conservats *in situ*, hem pogut identificar cinc habitatges i tenir-hi accés, tot i que coneixem de l'existència d'alguns altres.

Així mateix comptam amb una quarantena de mostres de paper conservades per diverses famílies. L'estudi d'aquestes mostres encara no està acabat però deduïm que la majoria corresponen a papers d'importació i en el cas dels que hem pogut identificar al fabricant, es tracta de la casa belga UPL (Usines Peters-Lacroix) que els anys 20 i 30 del segle passat es va fer molt coneguda pels seus papers decó. A un empaperat existent a Ca'n Gimenez, abans cas Vicari Pou, hem pogut datar el model a principis dels anys 20 del segle passat,

gràcies al diari, que habitualment constituïa una capa per davall del paper (figures 5A i 5B).

Figura 5: A) Porta empaperada a Ca'n Gimenez. B) Diari situat davall el paper pintat amb data "Viernes 14 de marzo de 1924."

Les Cases Amb Paper A Felanitx:

Figura 6: A) Habitació del primer pis. B) Porta folrada d'aquesta.

Ca'n Vell. L'emblemàtic casal ubicat a la Plaça de sa font de Santa Margalida, número 1, presenta algunes de les seves estances amb revestiments de paper. En alguna d'elles la superposició de fins a tres capes de paper indica la renovació de la decoració en diferents

èpoques (figura 6A). El desplegament clàssic i integral de l'empaperat permet contemplar la composició que inclou l'empaperat dels sòtils, enquadrats per amples sanefes; un motiu principal, -majoritàriament floral-, a les parets, dins un marc de paper, i el fris o "rimadillo" pels baixos, amb propostes que imiten el marbre i altres materials nobles. El detall d'una porta empaperada, en una de les habitacions del primer pis, evita la discontinuïtat decorativa (figura 6B).

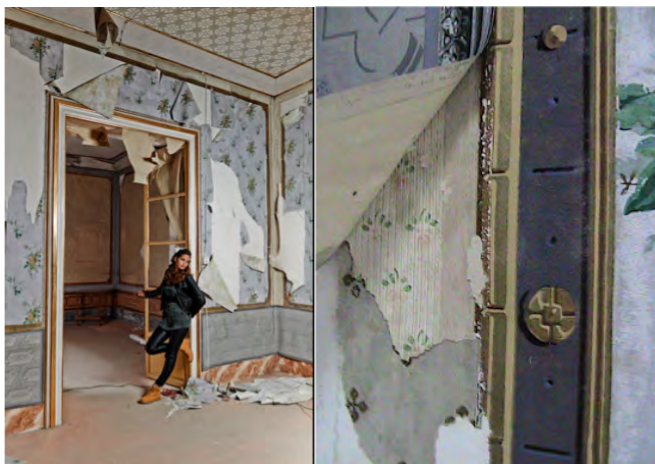

Figura 7: A) Sala planta Baixa (Fotografia Mateu Bennassar). B) Superposició de papers

El paper més modern que hem pogut identificar és el de la sala de la xemeneia de la planta baixa, dels anys 50.

En aquest casal, fa estona deshabitat, l'estat de conservació dels papers és precari. Val a dir que actualment s'està rehabilitant l'edifici i en la seva recuperació s'està qüestionant la restauració i conservació dels papers pintats.

Can Bono. Plaça de s'Arraval, número 14. Aquesta casa manté, al seu pis, papers pràcticament en totes les seves peces. En principi es distingeixen tres èpoques o, com a mínim tres estils.

La característica que fa singular aquest habitacle és que també conserva el mobiliari, el trespol de rajoles hidràuliques i els cortinatges originals que fan joc tots plegats. El saló principal mostra un empaperat clàssic amb la part baixa- sòcol o arrambador- amb un primer motiu com un gran rodapeu de paper que imita material d'obra ornamental. Aquesta part era coneguda a Mallorca, com a "ramadillo", castellanisme de *arrimadillo* o *arrimadero* (figura 8B).

Un dels dormitoris conserva la decoració *decó* en el seu mobiliari, a joc amb un paper pintat que imita *esterilla* i amb les corresponents sanefes, que limiten els baixos i els costats. A més hi ha paper al sòtil. Un altre, amb mobiliari alfonsí, està revestit d'una combinació de dos papers dividits per sanefa que semblen d'una època lleugerament posterior, pot ser de finals dels anys 30 (figures 9A i 9B).

Figura 8: A) Sala. B) Detall de "l'arrimadillo" de la sala.

Figura 9: A) Alcova de Can Bono, amb mobiliari *decó*. B) Alcova amb mobiliari alfonsí

Una saleta presenta d'altra banda, un paper d'aquest temps amb una sanefa de flors que pot ser que correspongui a una època anterior.

Figura 10: Paper belga UPL. Conservat per la família Gràcia Lladó.

Molt probablement la família va anar redecorant la casa, canviant el paper, ja que conserva restes de rotlles de models que ara ja no s'hi troben, entre ells un dels que hem esmentat de fabricació belga (figura 10).

Ca Donya Antònia Rigo. Carrer dels Horts, 4. Conserva el paper blanc setinat, estampat amb petits motius geomètrics i florals, del sòtil original, que coincideix probablement amb l'origen de l'edificació, devers el 1850 (figura 11). Dels antics decorats, de principis o mitjans del segle XX, en conserven fotografies i rotlles de paper.

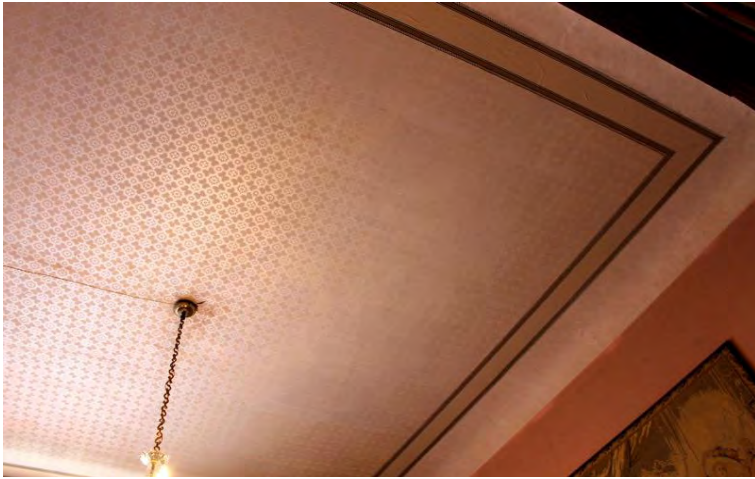

Figura 11. Sòtil original.

Can Manresa. Carrer de N'Ernest Mestre, 56. Conserva les dues plantes empaperades. Els papers originals devien ser de 1939, data de la construcció de l'edifici, d'aquest temps resten els del menjador de la planta baixa. Les altres estances, Tot i que amb un empaperat més modern, guarden l'estructura en plafons i alguns sòtils també revestits de paper pintat.

Figura 12. A) Menjador planta Baixa. B) Detall mateix paper.

Can Cordella. Travessa den Riera, 10. Manté papers més moderns. Representa la tipologia d'empaperat dels penúltims anys del seu vigor, poc abans de ser substituït pels estils pop i psicodèlics dels anys setanta.

Excepte probablement alguns dels anys cinquanta i seixanta, en una disposició més directa, sense les distribucions clàssiques, tot i que hi ha alguna sanefa, i el més antic del conjunt, el del sòtil del menjador i les seves sanefes.

Figures 13 i 14. Sales del primer pis.

Ca'n Claret. Carrer Major, 62. Conservava fins fa poc moltes cambres empaperades, de les quals hi ha fotografies. L'estat dels papers era precari per la qual cosa els propietaris els han llevat amb la intenció de substituir-los per altres pareguts.

Destacava la "sala bona" (Figures 15 i 16) on predominava el color vermell i en la que el paper principal, també rodejat d'una sanefa que moderava el seu impacte, imitava domàs. Una tipologia de paper sempre present en les estances de major categoria de les cases i que es coordinava amb els cortinatges i els entapissats del mobiliari.

Figures 15 i 16: Sala bona de Can Claret.

Totes aquestes cases són bon exemple de l'efecte d'horror vacui, de la saturació que produïa la distribució d'aquest revestiment. Una de les característiques del paper pintat és que presenta el motiu estampat seguint un patró de repetició al llarg del seu desplegament, recordem, a més, que les grans alçades dels interiors dels habitatges afavoreixen la compartimentació de la decoració. En el segle XIX i bona part del segle XX difícilment l'espai empaperat és decorat amb un sol motiu; al contrari, diferents models de paper s'incorporen en els mur d'una mateixa sala o cambra. Les decoracions s'adapten tant al gust com a la economia dels propietaris. Dins cada habitatge, les iconografies i els motius decoratius dels papers son específics per a cada peça de la casa segons el seu ús, l'edat i el caràcter de qui l'habita.

Convent de Sant Agustí. Al convent, a hores d'ara, hem trobat fins a cinc exemples de la utilització del paper pintat com a rerefons de les imatges que presideixen els retaules d'algunes capelles, una pràctica molt habitual. És ben probable que antigament totes les fornícules dels retaules fossin empaperades. Es tracta gairebé sempre de papers que

imiten domàs o vellut en colors vermells, grana o burdeus. Es poden observar als següents llocs:

- Retaule del Sant Crist, amb dos models diferents (figura 17A).
- Retaule de Sant Guiem (figura 17B).
- Retaule de Santa Llúcia (figura 18A).
- Retaule de La pietat (figura 18B).

Figura 17. Paper pintat a les fornícules de les imatges centrals del retaules del Sant Crist (A) i de Sant Guiem (B) del convent.

Figura 18: Papers pintats en els retaules de La Pietat (A) i de Santa Llúcia (B) del convent.

A l'església parroquial de Sant Miquel en localitzam alguns, entre ells, els de les fornícules del retaule de Sant Esteve i els del betlem de la part inferior del retaule de Sant Josep .

Finalment, i com a testimoni que el món institucional tampoc era aliè a les tendències decoratives unes antigues fotografies de la Sala de Felanitx, rescatades de diferents publicacions de Ramon Rosselló mostren les parets empaperades de l'Ajuntament en els anys 60 i a principis dels anys setanta.

Figura 19 Detall de la Sala amb paper pintat al fons

BIBLIOGRAFIA

- ALBA, R. (2019). Los papeles pintados de la Torre de los Varona en Villanañe (Álava), *Sancho el Sabio. A: revista de cultura e investigación vasca*, 42: 193-222. Disponible a: <https://revista.sanchoelsabio.eus/index.php/revista/article/view/264> (Consultat: 18 de juny 2020).
- BENNÀSAR, M. & POMAR, J. M. (2019). El paper pintat a Mallorca, un element decoratiu oblidat. A: *Catàleg Cicle Casal Solleric, eix de temàtiques patrimonials. Casal Solleric 2018 – primer trimestre 2019: 83-104.*
- CANALS, M.T. (1999): *Papers pintats a Espanya (1815-1929)*. 1T.2V. Exemplar mecanoscrit. (tesi doctoral). *E.T.S.A.B. UPC. Barcelona. 365 p.*
- CANALS, M.T. (2003): *Els papers pintats i les arts decoratives. M.T Canals. 96 p.*
- CANALS, M.T. (2004): *Real fábrica de papeles pintados, 1788-1834*. A: *S. TORREGUITARTBÚA (coord.). Jornadas sobre las reales fábricas. Cuenca. España: Fundación Centro Nacional del Vidrio. D.L. : 395-405.*
- CANALS, M. T. & CASANOVA, R. (2010). *Papers pintats Art Nouveau. El triomf d'una estètica en la decoració d'interiors. Coup de fuet, 15: 24-31.*
- CASANOVA, R. (2014). *Papers pintats. Segles XIX-XX. A: Extraordinàries! Col·leccions d'arts decoratives i arts d'autor. Museu del Disseny de Barcelona: 149-152.*
- ROSE-DE VIEJO, I. (2015). *La real fábrica de papeles pintados de Madrid (1786-1836). Cátedra. 264 p.*

V Jornades d'Estudis Locals de Felanitx

XAMENA Fiol, P. (1983). Els carrers de Felanitx. 82 p.

SUMARI

Presentació	7
Conferència inaugural	
<i>Associació Cultural Setmanari Felanitx: nous plantejaments per reforçar el present i encarar el futur.</i>	13
Bàrbara Sagrera i Jerònia M. Pont	
Societat	
<i>Notes històriques sobre la festa i la font de Santa Margalida, patrona de Felanitx.</i>	23
Maria del Carme Pino	
<i>Salers en el terme de Felanitx. Quasi cent anys d'una música tradicional a través del testimoni de quaranta persones.</i>	35
Sebastià Barceló	
<i>El Pacient Actiu a Felanitx, una nova estratègia d'apoderament del malalt crònic.</i>	53
Jerònia M. Pont i Joana Valenz	
Art	
<i>El paper pintat en els interiors de les cases felanitxeres.</i>	63
Magdalena Bennàssar i Josep M. Pomar	
<i>Magdalena Adrover Pizà. Pintant amb el fil i l'agulla</i>	79
Magdalena Bennàssar i Josep M. Pomar	
<i>L'obra escultòrica de Miquel Vadell i Pastor a Felanitx</i>	91
Andreu G. Venyr	
Museologia i documentació	
<i>La col·lecció paleontològica de la Fundació Mn. Cosme Bauçà. Patrimoni natural entre un gran fons cultural.</i>	103
Guillem Mas i Lluís Moragues	
<i>Redescobrint objectes en la Col·lecció Museogràfica Cosme Bauçà. Possible fauna arqueològica.</i>	115
Miquel Àngel Vicens i Bartomeu Salvà	
<i>Felanitx a l'Heraldo de Cristo.</i>	121
Andreu G. Veny	

<i>Llibres i obres artístiques del Dr. Binimelis.</i>	139
Onofre Vaquer	
<i>La reforma interior de Felanitx. Una part del projecte urbanístic dissenyat per Francesc Roca i Simó.</i>	145
Maria Mesquida	
Segles XIX - XX	
<i>Els felanitxers en el repoblament de Son Servera al segle XIX.</i>	159
Pere F. Castro	
<i>El cos de Carabiners a Felanitx (1829 – 1868).</i>	167
Celso Calviño	
<i>Felanitx, 40 anys d'eleccions municipals: 1979 – 2019.</i>	179
Joan Mestre	